

ČESKÝ JAZYK 6

pro základní školy

PRACOVANO V SOULADU S
RVP
PRO ZÁKLADNÍ
VZDĚLÁVÁNÍ

SPN
AKČIOVÁ SPOLČENOST

SLOH A KOMUNIKACE

Vypravování

Základní pojmy:
vypravování
přímá řeč

1. Trápení

Trápení je film režiséra Karla Kachyni z roku 1961. Následující článek stručně vypravuje jeho obsah.

Byly prázdniny, ale dvanáctiletou Lenku nelákaly dívčí hry, raději chytala s kluky ryby v potoce. Jednoho dne uviděla nádherného koně Prima ze statku. Černý krasavec byl divoký a svému kočímu Brtákovvi se občas nebezpečně vzepřel.

Lenka brzy pochopila, že Prim je zlý jen proto, že mu kočí ubližuje. Postupně se s Primem sblížila, nosila mu vodu a různé pamlsky a odvážíla se za ním i do stáje, aby ho místo surového Brtáka nakrmila.

Nový správce statku nerad viděl, že se Lenka o koně zajímá. Když ztroskotal jeho pokus Prima zkrotit, rozhodl se, že se ho zbaví. Varoval také Lenčiny rodiče a dívka musela doma slíbit, že se už nebude k vraníkovi přibližovat.

Jednoho dne Prim onemocněl, ale zvěrolékař byl daleko. Jedinou záchranou bylo vyvést koně do ohrady a nutit ho do klusu, nikdo se toho však neodvážil. Lenka se o Prima bála. Utekla proto tajně v noci z domova a běhala s koněm tak dlouho, až se uzdravil. Potom na vraníka nasedla a projížděla se krajinou.

Lenčin otec měl o dceru strach a spolu se správcem a kočím se vydal po jejích stopách. Nakonec objevili Prima v lomu. Pokojně stál vedle bagru, v jehož kabině dívka spala.

Lence pak už v jejím přátelství s vraníkem nikdo nebránil.

(Podle publikace Český hraný film 1961–1970)

- a) Bylo by možné přehodit pořadí některých vět textu? K čemu by takové přehození vedlo?
- b) Pro zajímavost vypravování je důležité neopakovat příliš často stejná slova. Najděte výrazy, kterými je označeno zvíře, a výrazy označující hrdinku příběhu.
- c) Převeďte článek do první osoby, aby vypadal tak, jako byste vyprávěně příhody prožili sami. Jaké změny musíte v textu udělat?

2. Znáte nějaké jiné filmy nebo knihy, které se zabývají vztahy mezi dětmi a zvířaty? Vyberte si oblíbený film nebo knihu a stručně vypravujte o tom, co se v nich odehrává. Snažte se vybírat výstižná slovesa a uvádět jednotlivé události v jejich časovém sledu.

3. Vypravujte o tom, jakou příhodu s domácím nebo divokým zvířetem jste sami zažili.

Při **vypravování** se píše nebo mluví o událostech, které spolu souvisejí, navazují na sebe časově, ale většinou také příčinně (jedna událost způsobuje druhou). Základem vypravování je tedy nějaký **děj**.

V prostém vypravování k sobě řadíme informace o jednotlivých událostech a dodržujeme jejich časové pořadí. Protože vypravujeme o něčem, co se už stalo, používáme většinou minulý čas sloves.

4. Čarodějnice Saxana ve škole

„Pojď k tabuli, Rousku,“ řekla paní učitelka. „A jmenuj mi hlodavce.“ Mikymu Rouskovi nebylo nic vzdálenější než hlodavci.

„Hlodavec lesní,“ začal nejistě. „Pak ... hlodavci vodní čili želvy ...“

„Dost!“ řekla paní učitelka Pešková. Sáhla po notesu. „Píšu ti čtvrtou pětku. Můžeš si sednout.“

Když se Rousek vrátil do lavice, rozhodla se paní učitelka, že hlodavce vyloží ještě jednou. Žáci zatím nemají o hlodavcích přehled.

„Dávejte pozor,“ řekla. Vzala křídou a psala. „Tak hlodavci jsou ... A teď znaky. Hlodavci mají hlodavý chrup. Vypadá asi takhle,“ řekla a malovala na tabuli.

„Škoda,“ dodala s upřímnou lítostí, „v kabinetě mám všechno, jen hlodavý chrup mi chybí.“

Saxaně se učitelka docela zamlouvala. A ač čarodějnice, rozhodla se, že jí pomůže.

„Rebeke mex,“ zašeptala.

Pak se spokojeně dívala, jak paní učitelce naskočil hlodavčí chrup. Třída zaburácela. Paní učitelka se dívala na rozesmáté tváře a honem si sáhla na

ústa. Odcouvala, aby si z kabelky vytáhla zrcátko, podívala se a ... Vešel pan ředitel.

„Ale copak? Co se vám stalo, paní kolegyně?“

Paní učitelka si přitiskla šátek k ústům.

„Opakujeme hlodavce a ...“, mumlala nešťastně.

Nezvyklé, tyhle nové metody! říkal si starý pan ředitel. Tohle za našich mladých let nebylo. Ale žákům se učivo lépe vstíjí do paměti.

„Ano, názorná pomůcka,“ řekl pochvalně.

(Podle Hermíny Frankové a Miloše Macourka)

- a) Vypravujte stručně, v několika větách, obsah úryvku, který jste právě přečetli.
 - b) V úryvku se často používá přímá řeč. Podle jakých znaků ji poznáme?
 - c) Zopakujte si pravidla psaní přímé řeči.
 - d) Nahradte v celém úryvku přímou řeč buď řečí nepřímou (učitelka řekla, že Rouskovi píše čtvrtou pětku), nebo shrnutím obsahu řeči (učitelka mluvila o chrupu hlodavců).
Které vypravování je živější, zajímavější a názornější, původní, nebo upravené?
 - e) Co se o řeči postav dovidáme z uvozovacích vět?
 - f) Nahradte v uvozovacích větách slovesa říct a říkat jinými slovesy.
5. a) Vyhledejte v úryvku přídavná jména a příslovce a zamyslete se nad tím, proč je autoři užili. Co by ve vypravování chybělo, kdybychom je vynechali?
- b) Co znamenají tři tečky, které se v textu často používají? Na jednom místě se takto upozorňuje na to, že část učitelčina projevu je vypuštěna. Dokážete doplnit, co asi říkala?
6. Text v nás vyvolává úsměv. Jakým způsobem autoři docílují humorného účinku?
7. Vypravujte zajímavý úryvek z knihy, kterou jste nedávno přečetli. Použijte při tom přímou řeč.

V rozvinutém vypravování se zmiňujeme i o podrobnostech, které pokládáme za důležité pro děj a za zajímavé.

Poutavost vypravování posilují slovesa, která přesně a názorně vystihují události, a také vhodně užitá přídavná jména a příslovce, která pojmenovávají vlastnosti osob či předmětů a informují čtenáře či posluchače o tom, jak se události odehrávaly.

Vypravování výrazně oživuje použití **přímé řeči**.

8. Mach, Šebestová a výuka slušného chování

A když potom šli Mach s Šebestovou domů, řekla Šebestová, hele, Machu, tak mě napadá, když se můžou slušnému chování naučit Čermáková s Horáčkem, proč by to nemohli pochopit Micka s Jonatánem, co říkáš, ale Mach vykulil oči, Šebestová, seš ty vůbec normální, copak to jde, vysvětlit psovi, aby pustil kočku sednout, ty vážně nemáš všech pět pohromadě, se mi zdá, ale Šebestová řekla, víš co, nech to na mně! A hned po obědě, sotva měla hotové úkoly, zazvonila na Macha, šla s ním k paní Cibulkové, půjčila si kočku Micku, slušně poděkovala, a když paní Cibulková zavřela dveře, řekla do sluchátka, prosím vás, my bysme strašně moc potřebovali, aby se z Micky stala normální slečna, která umí mluvit, a ze sluchátka se ozvalo, přejete si, aby to byla bruneta, nebo má být blond, a Šebestová řekla, to je jedno, třeba blond, a najednou byla z kočky slečna, která řekla, kryndypindy, co to má znamenat, někdo mi ukradl přední nohy, ale Šebestová ji hned uklidňovala, jenom žádnéj strach, ty nohy máte za chvílku zpátky, Machu, jdi s ní dolů, já za chvíli přijdu, a Mach šel s Mickou po schodech dolů a pak s ní stál venku před domem a Micka se pořád ptala, a co se mnou vlastně bude, já tomu nerozumím, jak teď budu chytat myši, to už jako nebudu kočka nebo co, a Mach řekl, ale jo, nebojte se, vy jste vlastně pořád kočka, a jaká, ale vtom vyšla z domu Šebestová s takovým elegantním pánem, a když přišla blíž, řekla, dovolte, Mícin-ko, ráda bych vám představila tohoto pána, to je totiž Jonatán, jenže sotva to řekla, Micka začala prskat, Jonatán vrčet, a než bys řekl švec, byli oba v trapu.

(Podle Miloše Macourka)

- a) Vyhledejte v textu nespisovné jazykové prostředky a nahraďte je prostředky spisovnými. Zamyslete se nad tím, proč původní text nespisovné prostředky obsahuje.
- b) Přečtete uvedený úryvek textu nahlas a povšimněte si prostředků, které jsou typické pro mluvený projev (užitá slovní zásoba, větná stavba atd.). Zkuste text upravit tak, aby rysy mluvenosti neobsahoval.
- c) Vyhledejte v úryvku přímou řeč postav. Napište tuto řeč do sešitu a vyznačte ji uvozovkami. Doplňte uvozovací věty a užíjte v nich jiná slovesa než sloveso říct, snažte se o pestrost vyjádření.

9. a) Která zásada slušného chování je v textu uvedena? Dokážete ji vyjádřit obecně?
- b) Uveďte nejméně pět dalších zásad slušného chování a vyjádřete svůj názor: je nutné tyto zásady dodržovat, nebo jsou v dnešní době už přežitkem?
- c) Víte, v jakých situacích bylo a je chování lidí pevně svázáno předpisy (tzv. etiketou)? Znáte alespoň některé z těchto předpisů?

d) *Jak se změnila pravidla chování žáků proti tomu, co líčí humoristická kniha Jaroslava Žáka Študáci a kantorů?*

Jiným prostředkem k výchově budoucích gentlemanů je péče sboru o to, aby studenti uctivě zdravili své učitele. Dojemný pohled je pak na primánka, který se v běhu klaní až k zemi, když potká svého učitele. Výsledek výchovy k zdravení projeví se zejména tím, že uštváný kantor skrývá se za trafikku nebo v průjezdě, aby nemusel smeknout studentiku, jenž ho toho dne už pošetě hodlá přeuctivě pozdravit.

10. První křížová výprava do Čech

V květnu 1420 vtrhla křížácká vojska do Čech a s pleněním a drancováním se blížila ku Praze. Husitské svazy se spojily k záchraně země. Soustředily se zejména na obranu Prahy, kam směřoval hlavní úder křížáků. Do města přitáhli jihočeští a východočeští husité a oddíly ze Žatce, Loun a Slaného. Zikmundovi přívrženci navíc ovládali obě důležité pevnosti nad městem – Pražský hrad a Vyšehrad. Proto husité pod vedením Jana Žižky oblehli Pražský hrad s cílem jeho obránce vyhladovět. Posádka Hradu opravdu trpěla, vojáci museli sníst koně, a dokonce se živili listy vinné révy.

Zikmundovi se však podařilo dodat hradní posádce potraviny i prach do pušek a děl. Další obléhání Hradu tak ztratilo smysl. Křížáci přitáhli k městu a položili se na letenské pláni nad pražským souměstím. Zikmund neměl v úmyslu Prahu zničit, ale chtěl ji vyhladovět odříznutím od zemědělského zázemí. Proto bylo pro husity důležité obsadit vrch Vítkov, který ovládal dvě důležité cesty, po nichž mohli Pražané přivážet potraviny. Obrana Vítkova byla svěřena táborskému hejtmanovi Janu Žižkovi. Na sklonku června začal Žižka budovat nad prudkým svahem návrší vozovou pevnůstku a očekával Zikmundův úder.

(Podle Romana Ferstla)

- a) *Jak proběhla bitva na Vítkově? Opatřete si – v knize Romana Ferstla Vzpourní husité nebo v jiné práci o české historii – potřebné informace a pokračujte ve vypravování.*
- b) *Jak se liší vypravování v knize, která nás poučuje o historii, od vypravování v románu nebo povídce? Jak o vypravovaných událostech pojednává krásná literatura, např. Alois Jirásek v románu Proti všem?*

S vypravováním se nejčastěji setkáváme v krásné literatuře, ale objevuje se i jinde, například v knihách o dějinách.

11. Jak jsem nastupoval do tramvaje

Tak si jdu před sedmi dny v poklidu do méně klidné školy a na světlech stojí tramvaj s číslem 23. Už bylo dost hodin, tak jsem si v duchu řekl: „To stíhám.“

Zběsilým tempem se rozeběhnu a kličkuji mezi lidmi. „Stíhám to, bezva.“ Ou, dveře se zavírají a já se rozmyslím, jestli to mám risknout, nebo ne. Tak to zkusím.

Je pozdě, dveře se zavřely a já jsem v tramvaji pouze jednou rukou ... a zbytkem těla jsem na zastávce. Ta řidička uvnitř sešlápla pedál a já prožil klinickou smrt. Běžím jako o život, o který málem vzápětí přicházím. Za zastávkou už mé nohy nestíhají a já ležím ve špíně mezi tramvají a brzdícími auty.

Asi po patnácti metrech se starší slečna uráčila vůz zastavit a otevřít dveře. Já se vzbudil, posbíral se a jakžtakž se oprášil, ale ta osoba si ze mě snad dělala psinu. Zeptala se mě: „Jsi v pořádku?“

Dál už se nedělo nic extra: 1. Učitelka na angličtinu to nahlásila zástupkyni. 2. Ta zavolala tátovi. 3. Táta zavolal policii. 4. Ta přišla s tátou do školy a sepsala s námi protokol. 5. Ulil jsem se ze školy a jel do nemocnice. 6. Tam mě prošíkovali jehlami a zasádروvali – to vše učinily sympatické a krásné sestry, bohužel ne mé, nýbrž zdravotní. 7. A pak ... no to je vlastně současnost a v té současnosti a následujících třech týdnech se budu flákat při psaní, jelikož mám v sádře pravou ruku.

- a) Najděte ve vypravování prostředky, které nejsou spisovné. Nahradte je prostředky spisovnými. Jak se po této náhradě změní účinek textu?
- b) Najděte ve vypravování prvky, které jsou příznačné pro mluvené vyjádření. (Všimněte si například používání zájmen. Zapojili bychom je i do psaného textu, nebo bychom je spíše vynechali?)
- c) Podle čeho poznáme, že jde o vlastní zážitek vypravěče? Zaměřte se zvláště na slovní zásobu. Jsou v ní i prostředky, jimiž vypravěč naznačuje vlastní hodnocení?
- d) Vypravěč se snaží o ironický tón a o vyjádření určitého odstupu od nepřímého zážitku. Jakým způsobem toho dosahuje?
- e) Najděte v textu vyjádření, které má charakter nadsázky.
- f) Povšimněte si mluvnických tvarů sloves, především slovesného času. Proč se v textu užívají právě tyto tvary?

12. Vypravujte o zajímavé či zvláštní příhodě, kterou jste při cestě do školy sami prožili, nebo kterou prožil někdo z vašich kamarádů.

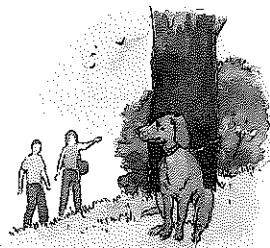
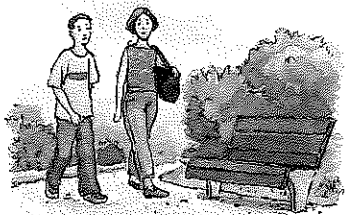
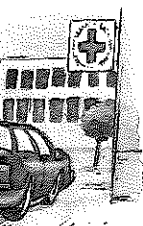
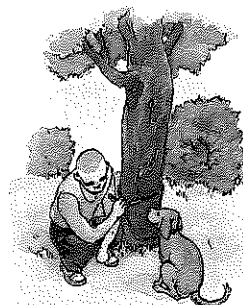
Často také sami vypravujeme o tom, co jsme zažili, slyšeli, viděli nebo četli. Většinou **vypravujeme v minulém čase**. Jestliže chceme vypravování oživit a zdůraznit svůj zájem na ději, můžeme použít také **čas přítomný**. Není však vhodné oba časy libovolně střídat.

13. a) Upravte pořadí obrázků tak, aby odpovídalo sledu událostí, o kterých vypráví text.

b) Doplňte, co mohly postavy říkat nebo co si myslely.

Vypravovat můžeme nejen samotnými slovy, ale také například řadou obrázků, které ukazují vždy nějaký časový úsek probíhající události. Sami si musíme domyslet, co se stalo mezi scénami, které jednotlivé obrazy znázorňují. Tímto způsobem vypravují **komiksy**.

í, o kterých

14. a) Shrňte příběh vyprávěný komiksem do několika vět.

b) Použijte formu rozvinutého vypravování s přímou řečí. Vypravování napište.

15. Hujerové na třídní schůzce

Filmová komedie *Marečku, podejte mi pero* z roku 1975 se odehrává ve škole, ve které se vedle normální výuky pořádají i večerní kurzy pro dospělé. Když se konají třídní schůzky, domnívají se dospělí, že i oni na ně musí pozvat své rodiče či příbuzné.

OBRAZ 58. *Na školní chodbě.*

Na chodbě spatří ředitel staršího pána, který obchází dveře jednotlivých tříd a zřejmě neví, do kterých vejít.

– Kterou třídu hledáte? – osloví ho ředitel.

Muž smekne klobouk a řekne: – Synovec mi psal, že je jakási schůze. –

– Jak se jmenuje váš synovec? –

– Hujer. On chodí do té večerní školy. –

– Aha. Tak to je tady za rohem v kreslárně, – ukáže mu ředitel.

OBRAZ 59. *Ve škole na schodišti.*

Scházíje po schodech dolů, potká ředitel silnější paní, která na odpočívadle nabírá dech.

– Prosím vás, do které třídy chodí Hujer? – ptá se.

– Po schodech nahoru a doprava. Je to kreslárna, – informuje ředitel.

OBRAZ 60. *Na školní chodbě před ředitelnou.*

V patře potká ředitel dvě děti.

– Co tady děláte? – oboří se na ně.

– My se demě zeptat na strýčka Hujerovic, – odpoví způsobně s moravskou výslovností děvče.

– O patro výš, kreslárna, – křikne ředitel a prchá skrýt se před dalšími Hujery do ředitelny. U jejích dveří však na něj čeká další osoba. Ještě než může neznámý otevřít ústa, vyštěkne ředitel: – Hujer. O patro výš. Kreslárna! – Zapadne do ředitelny a zamkne se.

(Zdeněk Svěrák a Ladislav Smoljak)

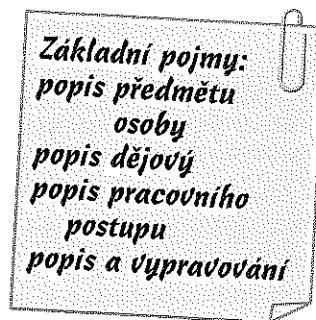
- a) *Přečtěte si ukázkou z filmového scénáře. Rozdělte si role a jednotlivé scény, které se ve scénáři nazývají obrazy, zahrajte.*
- b) *Shrňte stručně obsah uvedeného úryvku.*
- c) *Převeďte úryvek ze scénáře do podoby rozvinutého vypravování. Uveďte i podrobnosti o tom, kde se děj odehrává, jak jednotlivé postavy vypadají, jak se vyjadřují a jak se chovají. Ráz děje charakterizujte pomocí různých příslovcí. Zachovejte přímé řeči (označte je uvozovkami) a v uvozovacích větách užívejte různá slovesa. Nezapomeňte jednotlivé scény navzájem propojit.*
- d) *Jak se v řeči a chování různých postav projevuje zdvořilost? Zkuste do textu doplnit další projevy zdvořilosti.*
- e) *Jak by mohl vypadat obraz 60, kdyby děti ředitele oslovily jako první?*

16. *Vypravujte sami příběh o návštěvě rodičů ve škole. Vypravování napište.*

Další velmi rozšířenou formou vyprávění je **film**, který používá **pohyblivé obrazy**, zaznamenané kamerou, ve spojení se slovy a hudbou. Základem pro film bývá text, který se označuje jako **scénář** a který stručně představuje jednotlivé události a uvádí řeč postav.

17. Pokuste se společně vytvořit krátkou povídku s poutavým příběhem, a to tak, že každý bude postupně navazovat na větu, kterou si vymyslel předchůdce. Vypravování si zapisujte nebo nahrávejte na magnetofon. Výsledné znění pak upravte tak, aby vypravování bylo plynulé a jazykově pestré.

Popis

■ POPIS PŘEDMĚTU

1. Hobitova nora

V jisté podzemní noře bydlel jeden hobit. Nebyla to žádná ošklivá, špinavá, vlhká díra, plná konečků žížal a páchnoucí slizem, ani vyschlá, holá písčitá jáma, kde by se nedalo na nic sednout a ničeho se najíst: byla to hobití nora, a to znamená komfort.

Měla dokonale okrouhlé dveře jako okénko lodní kajuty, nalakované nazele a s nablýskaným žlutým knoflíkem mosazné kliky přesně uprostřed. Dveře vedly do předsíně jako do válcovitého tunelu, velmi komfortního tunelu bez kouře, se stěnami obloženými dřevěným táflováním a s kachlíčkovanou podlahou pokrytou koberci, zařízeného leštěnými křesly a velikou spoustou věšáků na klobouky a kabáty, poněvadž hobit rád přijímal návštěvy. Tunel se vinul hezký kousek cesty dost hluboko, ale ne docela přímo do úbočí kopce – Kopce s velkým K, jak mu říkali všichni obyvatelé na míle kolem, – a z tunelu vedlo mnoho okrouhlých dvířek napřed na jednu stranu a potom na druhou.

(Podle J. R. R. Tolkiena)

táflování dřevěné desky upevněné na stěně

- a) *Přečtěte si úryvek a zamyslete se nad obsahem jednotlivých odstavců. Ve kterém odstavci autor noru celkově představuje a ve kterém uvádí podrobnosti?*
- b) *Autor na začátku úryvku uvádí, jaká Hobitova nora nebyla. Pokuste se na základě toho popsat, jaká tato nora byla.*
- c) *Vyhledejte v textu přídavná jména a příslovce. Jaké informace o popisovaném předmětu nám podávají?*
- d) *Vyhledejte v textu přirovnání. K čemu tato přirovnání slouží?*
2. *Jak podle vašich představ vypadá bydliště ježibaby nebo jiné pohádkové bytosti?*
3. a) *Popište, jak vypadá pokoj, ve kterém žijete.*
 b) *Popište, jak by měl vypadat pokoj, ve kterém byste chtěli bydlet.*

Při **popisu** postupně uvádíme **důležité rysy** nějakého předmětu (osoby, zvířete, rostliny, jevu apod.) a snažíme se, aby čtenář nebo posluchač získal **přesnou a názornou představu** o tom, co popisujeme.

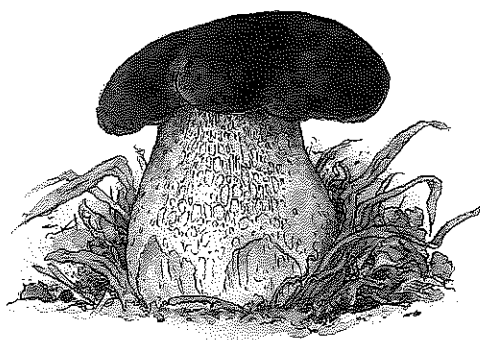
Důležité je řadit jednotlivé rysy k sobě **podle určitého pořádku**, nikoli nahodile. Postupujeme např. od celku k částem, od vnějšku k vnitřku, od blízkého k vzdálenému, zleva doprava, shora dolů, od důležitého k méně důležitému, od nápadného k nenápadnému. Můžeme také zaznamenávat to, co postupně vidíme, když předmět sledujeme, mjíme jej nebo jím procházíme.

4. Hřib dubový

Hřib dubový roste od května až do října v listnatých a smíšených lesích, hlavně pod duby a buky. Pod jehličnatými stromy se vyskytuje jen velmi vzácně.

Klobouk měří až 15 cm v průměru, je polokulovitý, později bočníkovitý, matný, jemně sametový, světle šedohnědý. Bílé rourky mladých plodnic se později zbarvují žlutozeleně.

Třeň je tlustý, zprvu soudkovitý, pak válcovitý, celý okrově šedohnědý. Na povrchu má nápadnou hrubou hnědou sítku, která sahá od horní až k dolní

části třeně. Jeho spodek je světlejší, skoro až bílý. Bílá dužnina se na řezu barevně nemění, hřibovitě voní a má příjemnou nasládlou chuť.

Hřib dubový je velmi chutná jedlá houba. Mezi podobné a rovněž jedlé hříby patří hřib smrkový, který se někdy nazývá také hřib pravý, a dále hřib borový.

(Podle časopisu ABC)

- a) Porovnejte popis hříbu a popis Hobitovy nory. V čem se shodují a v čem se liší?
- b) Vyznačte v popisu hříbu přídavná jména a příslovce. Co všechno se jejich prostřednictvím o houbě dovídáme?
- c) Dává nám slovní popis dostatečně přesnou a zřetelnou představu o tom, jak houba vypadá? Co se dovídáme navíc z připojeného obrázku? Které údaje mohou naopak sdělit pouze slova?
- d) Vypracujte k textu osnovu, ve které budete stručně charakterizovat obsah jednotlivých odstavců.
- e) Obdobným způsobem popište jinou houbu nebo nějakou rostlinu tak, aby se váš popis mohl stát součástí atlasu.

Rozsáhlejší písemné projevy většinou členíme na části, které se nazývají **odstavce**. Část textu zahrnutá do odstavce tvoří určitý **obsahový celek**.

Odstavec se zpravidla skládá z několika vět, může ale obsahovat i jedinou větu, která je takto zdůrazněna.

Rozdělení na odstavce zlepšuje čtenářovu orientaci v textu a tak mu usnadňuje četbu. Ve vypravování novým odstavcem vyznačujeme např. přerušení děje nebo zvrát v ději. V popisu odstavce oddělují různé rysy popisovaného předmětu.

5. Popište nějaký nástroj či přístroj používaný v domácnosti nebo v domácí dílně (např. kuchyňskou váhu, lis na česnek, mixér, mikrovlnnou troubu, vrtačku, svěrák).
6. Popište některý typ osobního automobilu. Postupujte od vnějšího vzhledu (velikost, tvar karoserie, počet dveří atd.) k vnitřku vozidla (motor, zavazadlový prostor, kabina a její vybavení).
Připravte si k popisu osnovu a text podle ní rozčleňte do odstavců.
7. Popište domácí zvíře (psa, kočku, morče apod.), které sami chováte nebo které znáte ze svého okolí.

8. a) Přečtěte si tuto žákovskou práci a zamyslete se nad tím, je-li napsána dobře, nebo špatně. Co byste práci vytkli, co naopak pokládáte za zdařilé?

Popis obrázku

(1) Tento obraz mě zaujal tím, že není z dnešní doby, ale z minulosti. (2) Na tomto obraze jsou různé postavy. (3) Jsou zde bojovníci, ale také jejich poddaní a také šašek. (4) Tito lidé se nacházejí na planině nedaleko od jejich stanů. (5) Planina je řídkce porostlá stromy a mezi nimi jsou velké kameny. (6) Tito lidé se nacházejí na cestě v tomto lese. (7) Vidíme zde čtrnáct lidí, kteří stojí nebo sedí. (8) Jsou u nich také dva psi, kteří se o sebe navzájem opí-

li napsána
za zdařilé?

sti. (2) Na
jejich pod-
od jejich
é kameny.
máct lidí,
zájem opí-

rají. (9) Tito lidé mají na sobě středověké oblečení. (10) Jeden z mužů má na rameni pověšenou loutnu. (11) Jiný muž zase hraje na dudy.

(12) Tito lidé se zde posilňují na další výpravu. (13) Na velkém kameni leží konvice s pitím a vedle ní je sklenice a jablko. (14) Konvice a sklenice leží na velkém tácu. (15) Na zemi vedle šaška leží další tác, na kterém však už neleží konvice, ale pouze sklenice a asi i chléb.

(16) Psi štěkají na muže, který na ně ukazuje. (17) Tento muž je však také z jejich skupiny.

- b) *Které údaje by měl obsahovat úvod, které vlastní stať a závěr?*
- c) *Při popisu bychom měli dodržovat jistý postup ve výběru a řazení jednotlivých složek; můžeme například začít obecnějšími informacemi a od nich přejít k jednotlivostem. Které údaje jsou v této práci obecnější a které se týkají spíše jednotlivostí? Dochází k jejich míšení?*
- d) *Změňte pořadí uváděných údajů tak, aby bylo navzájem propojeno to, co spolu souvisí. Co spojuje například věty 8 a 16?*
- e) *Co v popisu chybí? Popis prostředí, nebo popis zobrazených osob, zvířat a věcí? Dovídáme se přesně, kde osoby, zvířata a věci jsou?*
- f) *V práci se někdy opakují stejná slova a skupiny slov (např. tito lidé, leží). Snažte se vyjádřit pestřeji a přesněji.*
- g) *Komu patří stany? Do jaké skupiny patří muž? Je zájmeno jejich ve větách 4 a 17 užito vhodně?*
- h) *Popište obrázek sami. Snažte se vyhnout nedostatkům, které se objevují v otištěné práci.*

■ POPIS OSOBY

1. Robur dobyvatel

„Občané Spojených států amerických, jmenuji se Robur, což znamená Silný, a toho jména jsem opravdu hoden. Je mi čtyřicet let, ale vypadám na třicet. Mám železnou konstrukci, pevné zdraví, pozoruhodné svaly a výtečný žaludek, který by vzbudil závist všech pštrosů!“

Robur opravdu vypadal jako člověk odpovídající popisu. Měl střední postavu geometrického tvaru, připomínající lichoběžník, jehož delší základnu tvoří linie ramen. Na silném krku seděla velká kulatá hlava. K jaké zvířecí hlavě bychom ji přirovnali, kdybychom chtěli mermomocí srovnávat? K hlavě býka, ale býka s inteligentní tváří. Jeho oči při sebemenším odporu ihned jiskřily. Krátké, mírně kučeravé vlasy měly kovový lesk. Široká hrud' se zdvihala a klesala jako kovářský měch.

(Podle Julesa Verna)

Sherlock Holmes

Můj zájem o Holmese den ode dne vzrůstal. Byl jsem velice zvědav, co vlastně dělá a čím se zabývá. Sama jeho osoba a vzhled musely vzbudit zájem i nejpovrchnějšího pozorovatele.

Byl šest stop vysoký a tak hubený, že vypadal ještě vyšší. Oči měl bystré a pronikavé. Tenký orlí nos dodával jeho tváři výraz ostražitosti a rozhodnosti. I jeho vyčnívající, čtyřhranná brada byla známkou energické povahy. Ruce měl stále potřísněné inkoustem a chemikáliemi. Ale byly to ruce jemné a citlivé. O tom jsem se mohl často přesvědčit, když jsem ho pozoroval, jak zacházel se svým křehkým náčiním.

(Podle Arthura Conana Doylea)

Sherlock Holmes čti [šerlok holms]

stopa anglická délková míra, přibližně 30 cm

šarlatová sytě červená barva

- a) Najděte v úryvcích o Roburovi a Holmesovi místa, kde se popisuje jejich vnější vzhled. Které slovní druhy jsou při tom především využívány?
- b) Povšimněte si, jak se podle vzhledu postav usuzuje na jejich vlastnosti.

2. Obdobným způsobem popište hrdinu či hrdinku svého oblíbeného literárního díla nebo filmu.

Při popisu osoby vypočítáváme ty rysy, které jsou pro určitého člověka charakteristické, které rozhodují o tom, že ho poznáme a odlišíme od jiných lidí. Základem bývá **vnější popis**, tedy vystižení celkového vzhledu osoby (výška, typ postavy) a dále jednotlivých částí těla (tvar hlavy, barva vlasů a účes, barva očí, podoba nosu a brady, případně tvar a velikost rukou a nohou a další výrazné rysy).

Vedle toho většinou uvádíme **význačné prvky chování** (způsob chůze, typické pohyby, způsob řeči, obvyklé reakce v určitých situacích).

Na základě vyjmenovaných rysů pak někdy poukazujeme na známé nebo předpokládané **vlastnosti popisované osoby**.

Názornost popisu osoby zvyšují **vhodně užitá přirovnání**.

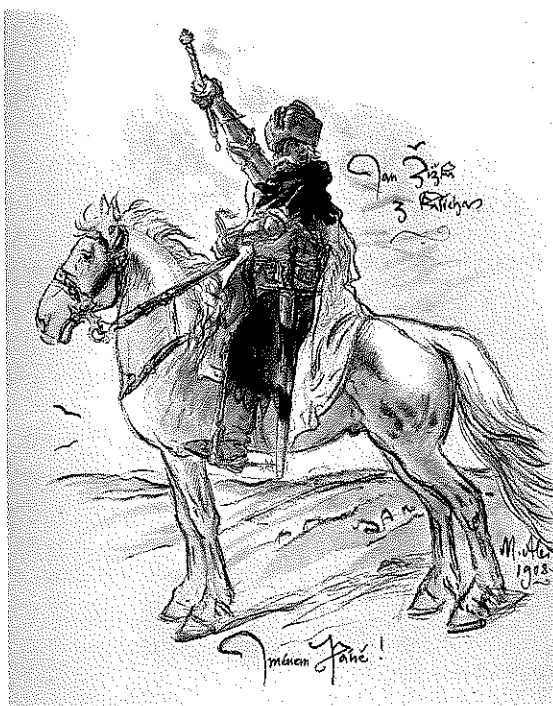
3. Popis Jana Žižky z doby baroka

Muž střední postavy, tlustý a silný, v ramenou a v prsech mocný. Hlava velká, kulatá a hola. Celý opucovaný, fousy však hořejší na způsob Poláků velké. Huba velká, nos hrbolatý na způsob jestřába, přes čelo táhne se jedna ošklivá žíla, přes nos čtyry odpudivé žíly a jedna na nose. Barvy v tváři počernalý a požloutlý. Oděv polský, zbraň toliko palcát a šavle.

(Podle Romana Ferstla)

opucovaný oholený

- a) Přečtete si popis Jana Žižky starý několik set let. Povšimněte si, které jazykové prostředky byly i tehdy pro popis typické.
- b) Vypište z textu jazykové prostředky, jež se v současné češtině už běžně nepoužívají. Zkuste je nahradit prostředky, které jsou v dnešní češtině obvyklé.
- c) Jaký vztah patrně měl autor k osobě Jana Žižky a jakým způsobem ho vyjadřuje? Obměňte popis tak, aby poukazoval na opačné stanovisko k Žižkovi.
- d) Jaký vztah k Janu Žižkovi měl Mikoláš Aleš?
Popište Žižku podle jeho obrazu. Z vnějšího popisu odvodte vlastnosti, které pokládáte pro Žižku za příznačné.

4. Popište – bez uvedení jména – některého svého spolužáka nebo spolužačku. Snažte se postupovat tak, aby ostatní jméno popisované osoby uhodli.
5. Popište podle fotografie či kresby v novinách nebo časopise některou známou osobnost z oblasti kultury, politiky nebo vědy.
6. Uvádějte různá přirovnání, která se užívají při popisu osoby, a vysvětlujte jejich význam (vlasy jako uhel = nápadně černé, hubený jako tyčka = velmi hubený atd.).
Napište popis zvolené osoby s co největším množstvím přirovnání.

7. Můžeme usuzovat, které vlastnosti jsou pro určitého člověka typické, i z toho, jak se vyjadřuje? Jaký může být podle vás člověk, který mluví pomalu a s dlouhými přestávkami, mluví překotně a zajímavě, neustále odbíhá od tématu hovoru, mele, co mu slina na jazyk přinese, plácá nesmysly? Shodnete se všichni na stejném hodnocení?

■ POPIS DĚJOVÝ A POPIS PRACOVNÍHO POSTUPU

1. Jízda králů na Slovácku

Ještě koncem devatenáctého století se jízdy organizovaly v mnoha slováckých městech a obcích. Král býval oblečen celý v bílém, na hlavě měl korunu z pozlaceného plechu a v ruce palaš se stuhami. Vždycky měl nejlepšího a nejvíc ozdobeného koně. Králem býval obvykle syn některého bohatého a váženého souseda, jehož však musela zvolit chasa. O poctu být králem se ucházeli všichni mladí chlápci, ale také jejich rodiče, které to stálo mnoho dáreků a peněz.

Královu družinu, kterou tvořilo až dvacet jezdců, vedl obvykle praporečník, dále jeli vyslanci, vyvolavači, výběrčí s pokladnou na dary a ostatní jezdci se šavlemi, všichni v bohatě zdobených krojích.

Jezdci nejprve obřadně požádali starostu o povolení a pak objížděli jednotlivá stavení v obci, vedli proslovy k jejich obyvatelům a někdy navštěvovali i sousední vesnice. Pokud se cestou v polích potkaly dvě skupiny, následovala obvykle bitva, po níž musela poražená skupina svého krále vydat a od vítězů jej vykoupit, třeba sudem piva.

(Podle Aleny Vondruškové)

palaš jezdecký meč
chasa lidé zaměstnaní v hospodářství,
vesnická mládež

Ohřívání a chlazení

Když se nějaký předmět ohřeje, trochu se zvětší. Zabere více prostoru, než když byl studený. Tomu se říká teplotní roztažnost. Když se předmět opět ochladí, zmenší se znovu na původní objem, smršťuje se.

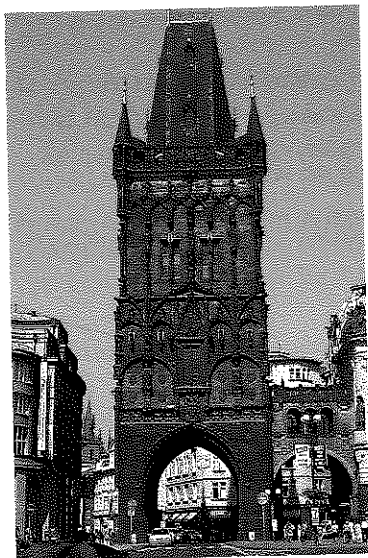
Na principu teplotní roztažnosti funguje teploměr. Obsahuje kapalinu ve skleněné trubičce. Jakmile se teploměr zahřívá, stoupá sloupeček kapaliny v trubičce, protože kapalina má větší roztažnost než sklo. Když se teploměr ochladí, kapalina klesne zase dolů.

(Podle Dětské encyklopedie vědy a techniky)

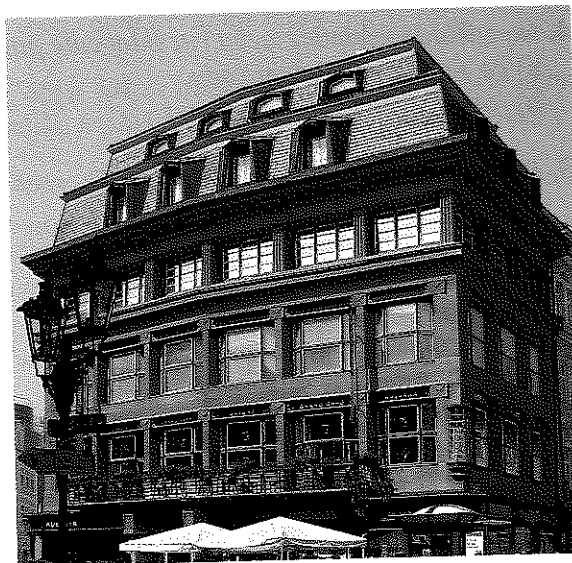
Prahou krok za krokem

Procházku po Starém Městě začneme u Prašné brány, která byla postavena v patnáctém století a původně byla součástí městského opevnění. Prašná se nazývá podle toho, že v ní býval uskladněn střelný prach. Projdeme bránou a vstoupíme do Celetné ulice, jedné z nejstarších pražských komunikací. Její zvláštní pojmenování se zakládá na tom, že zde ve středověku bylo mnoho pekařských krámů, v nichž se prodávaly calty, tedy pletené housky.

Po cestě můžeme obdivovat řadu výstavných domů a paláců. Většina z nich pochází ze sedmnáctého a osmnáctého století, jejich přízemí a sklepy ale často skrývají památky z doby gotické. Na rohu Ovocného trhu narazíme na zajímavou novodobou stavbu, dům U Černé Matky Boží z let 1911–1912, který je významnou ukázkou tzv. kubismu v české architektuře.

Prašná brána

Dům U Černé Matky Boží

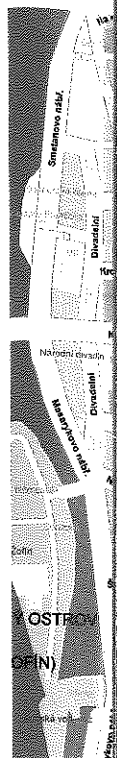
Když mineme krásný barokní dům, nazývaný Sixtův dům, vstoupíme na Staroměstské náměstí. Projdeme kolem domů na jeho jižní straně a zabočíme do Melantrichovy ulice, ve které v šestnáctém století bydlel a pracoval slavný tiskař Jiří Melantrich z Aventina.

(Podle Emanuela Pocheho a Josefa Janáčka)

- a) *Co mají uvedené ukázky společného s vyprávěním a čím se od něho liší? Pojednávají o jedinečné události, nebo o něčem, co se opakuje, či může opakovat? Projevuje se v nich hodnotící stanovisko autora? Nacházíme v nich výrazy citově zabarvené?*
 - b) *Vyzkoušejte, jestli si vaši spolužáci přečetli všechny tři otištěné texty pozorně. Které otázky jim položíte, abyste si to ověřili?*
2. *Dodržuje vaše rodina, případně celá obec nebo širší okolí, nějaké staré zvyky a obyčeje (např. masopustní průvod, stavění májů)? Pokud žádné takové zvyky neznáte, zeptejte se na ně starších lidí ze svého okolí nebo si najděte informace v literatuře (např. v knize Aleny Vondruškové České zvyky a obyčeje). Popište některý ze zvyků, které znáte nebo o kterých jste se dozvěděli.*
 3. *Popište některý vánoční zvyk, s nímž jste se setkali ve vaší rodině nebo u příbuzných a přátel. Vypravujte nějakou veselou či zajímavou příhodu, kterou jste o Vánocích zažili nebo o které jste slyšeli. Oba texty napište a porovnejte je. Čím se od sebe odlišují?*
 4. *Na základě učebnice nebo encyklopedie popište,*
 - a) *co se děje při vaření vody,*
 - b) *jak pracuje spalovací motor.*
 5. *Popište, co může návštěvník vidět při procházce po vaší obci.*

V dějovém popisu uvádíme, jak postupně probíhá nějaký děj v přírodě, v technickém zařízení apod., nebo jak vypadá nějaká činnost, která se **opakuje** či může opakovat. Naproti tomu ve **vypravování** jde o děj, který se skládá z řady **jedinečných událostí**.

6. *Podle výřezu z plánu města popište, jak se v Praze dostanete z Betlémského náměstí k Národnímu muzeu. Uveďte alespoň tři různé možnosti.*

7. P
8. V
o
k
9. P
o
10.
J
slu
Z
a z
Sp
zav
vyz

7. Popište, jak obvykle probíhá vaše ranní cesta do školy.
8. Vysvětlíte návštěvníkovi vaší obce, jak se dostane od vašeho bydliště nebo od školy např. k obecnímu úřadu, k obchodu s potravinami, ke knihovně či ke známé kulturní památce.
9. Popište, jak probíhá nákup v supermarketu a v malém obchodě s prodavačem či prodavačkou.
10. Pohyblivý had

Jak víte, všichni plazi v zimě ztuhnou, a teprve když je zahřeje první jarní sluníčko, začnou se zase pohybovat. A přesně takoví jsou i naši papíroví hadi. Z kladívkové čtvrtky vystřihneme kruh o průměru asi patnáct centimetrů a z něho spirálu stáječící se do středu; střed spirály tvoří kulatá hadí hlava. Spirálová páska by měla být široká asi dva centimetry, takže tělo bude mít tři závitů. Hadí tělo pomalujeme žlutočervenými proužky a tečkami, hlavu vyzdobíme očima a tlamou s jedovými zuby.

Hliníkový drát silný dva až tři milimetry opilujeme na jednom konci do ostré špičky; druhý konec ohneme a stočíme do spirálového podstavce. Hadí hlavu napícheme přesně uprostřed na drát. Had se kolem něho pěkně rozvine. Stojánek musí být tak vysoký, aby celý had visel volně ve vzduchu. Nemáme-li po ruce drát, můžeme použít například zašpičatělou špejli zapíchnutou do půlky brambory.

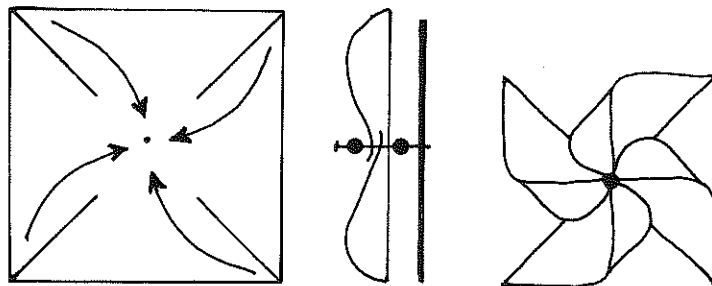
Na stole se had hýbat nebude. Když ho ale přemístíme na topení, začne se hned pod vlivem stoupajícího teplého vzduchu otáčet.

(Podle Libora Hofmana)

- a) *Přečtěte si otištěný popis pracovního postupu a sledujte, zda je dostatečně jasný a úplný. Nejlépe si to ověříte tak, že si sami zkusíte hračku vyrobit.*
- b) *Napište k popisu osnovu. Ve které části textu nalezneme údaje, jež jsou pro zhotovení hračky nejdůležitější?*
- c) *Proč v popisu nemůžeme měnit pořadí vět a souvětí?*

Popis pracovního postupu krok za krokem uvádí, jak se vyrábí určitá věc, případně jak se s věcí zachází, aby správně fungovala. Popis pracovního postupu často slouží jako návod, jak něco udělat nebo jak s něčím zacházet.

11. *Podle obrázku popište, jak si můžeme z kreslicí čtvrtky, dřevěné hůlky, tenkého hřebíčku a dvou korálků vyrobit malý větrník.*

(Podle Libora Hofmana)

12. Mazanec (bochánek)

Mazanec je tradiční velikonoční pečivo. Od konce osmnáctého století se peče ze sladkého těsta, dříve se připravoval ze sýra a vajec a plnil se také uzeným masem či slaninou.

Potřeby: 500 g polohrubé mouky, 100 g cukru a jeden vanilkový cukr, 120 g másla nebo rostlinného tuku, 3 žloutky, 40 g droždí, vlažné mléko, špetka soli, rozinky.

V míse zpracujeme tužší těsto. Na teplém místě ho necháme kynout tak dlouho, než bude mít přibližně dvojnásobný objem. Pak se do něho přidají rozinky a znovu se zpracuje na vále. Pěkně kulatý mazanec se usadí na vymaštěný plech a ještě se nechá kynout. Potřeme ho žloutkem, posypeme sekanými mandlemi nebo ořechy, nůžkami nahoře nastříháme křížek a asi na půl hodiny ho vložíme do vyhřáté trouby. Při pečení se někdy povrch mazance zakrývá alobalem, aby nezískal příliš tmavou barvu.

Z obyčejného mazance lze také vytvořit malé výtvarné dílko. Pruh těsta po obvodu může být stočený, anebo s kolečky jednoduše vypíchanými prstem. Na vrchol mazance můžeme umístit půvabného malého ptáčka z těsta, případně ho můžeme upevnit i na malou větvičku.

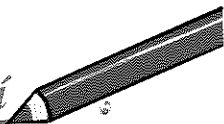
(Podle Aleny Vondruškové)

Podobně popište postup při přípravě některého jednoduchého jídla.

13. Popište své spolužačce či spolužákovi, jak může z mobilního telefonu poslat krátkou textovou zprávu.

Potom popis písemně formulujte tak, aby mohl být součástí návodu na obsluhu mobilního telefonu.

Popis a vypravování

1. Bilbo Pytlík a orli

Ráno se Bilbo probudil s časným jitřním sluncem před očima. Vyskočil – a zjistil, že vůbec není doma. Nemohl se umýt a k jídlu dostal jenom studené maso. A pak se musel připravit na další cestu.

Tentokrát si směl vylézt na hřbet jednoho z orlů a držet se mezi jeho křídly. Patnáct velkých ptáků vzlétlo ze skalní římsy. Slunce stálo dosud nízko nad východním okrajem světa. Jitro bylo chladné, v údolích a proláklínách se držela mlha a tu a tam se vinula kolem horských vrcholů a kopců. Bilbo otevřel oči a zjistil, že ptáci jsou už vysoko, že svět leží daleko pod nimi a hory se ztrácejí daleko za nimi. Znovu oči zavřel a chytil se pevněji.

Po hezky dlouhém čase orlí i z té ohromné výšky zřejmě uviděli bod, kam měli namířeno, poněvadž se ve velkých spirálách začali snášet dolů. Kroužili tak hodnou chvíli a hobit konečně znovu otevřel oči. Země byla daleko blíž a pod nimi rostly stromy, které vypadaly jako duby a jilmy, rozkládaly se tam travnaté lučiny a jimi protékala nějaká řeka. Přímo v cestě proudu trčelo ze země mohutné skalisko.

Orlové se teď jeden po druhém rychle spustili na vršek toho skaliska a vysadili své pasažéry.

(Podle J. R. R. Tolkiena)

Divoký pes dingo

Australský dingo je velký asi jako menší ovčácký pes. Srst má žlutohnědou barvu a ohon bývá poněkud zatočený. Jeho čenich je široký a spíše plochý a čelo je méně vyvinuté než u ovčáckých psů. Od domácích psů se odlišuje svobodomyšlnou a těžko zkrotitelnou povahou.

Dingové žijí ve volné krajině v Austrálii. Smečky těchto psů loví různou zvěř, ale hlavně přepadají ovce. Farmáři proto divoké psy začali už před lety pronásledovat, takže se dingové dnes objevují jen v málo obydlených a pustých oblastech vnitřní Austrálie.

Zoologické zahrady chovají dingy už dlouho, psi však stále zůstávají divocí a nebezpeční. Například v pražské zoologické zahradě byl jeden pracovník, který chodil dingy často krmit, ve výběhu vůdčím psem napaden, povelan na zem a vážně pokousán.

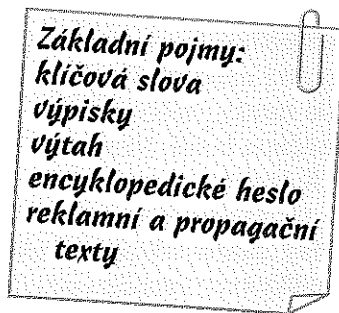
(Podle Přírodopisu živočišstva)

- a) *Které části uvedených úryvků mají rysy vypravování a které mají rysy popisu?*
- b) *Co by prvnímu textu chybělo, kdybychom z něho odstranili prvky popisu?*
- c) *Napište popis osoby, zvířete nebo věci a zapojte do něho krátké vypravování, v němž bude popisovaná osoba, zvíře nebo věc vystupovat.*

Vypravování a popis se často v jednom textu navzájem **propojují**. Vypravování příběhu zahrnuje popisy postav, věcí a prostředí. Popis bývá obohacen vypravováním o nějaké příhodě spojené s tím, co se popisuje.

Práce s informacemi

■ VÝPISKY A VÝTAH

Při učení se nesnažíme zapamatovat si text, který čteme nebo posloucháme, slovo od slova, ale naším cílem je najít v něm nejdůležitější myšlenky a pochopit vztahy mezi nimi. Je potřebné odlišit, které údaje jsou pro nás podstatné a které jsou doplňkové (třeba příklady, jež nám mají pomoci představit si, čeho se výklad týká).

To nejzávažnější, co text obsahuje, vyjadřují tzv. **klíčová slova**. Jsou to slova a slovní spojení, která pojmenovávají téma textu a základní údaje, jež nám text poskytuje. Když se učíme, snažíme se určit tato klíčová slova a vztahy mezi nimi.

Často čteme knihy nebo časopisy proto, abychom v nich našli určité informace, které potřebujeme. Informace si snáze zapamatujeme a uchováme, jestliže je zaznamenáme v podobě **výpisků**. Výpisky mohou mít formu jednotlivých stručných hesel nebo celých vět. Někdy je vhodné vypsát si určité vyjádření doslovně, jako citát (citát většinou dáváme do uvozovek).

Ve vlastní knize nebo na své kopii textu si důležitá místa můžeme vyznačit podtržením, barevným zvýrazněním, čarou na okraji stránky apod.

Jestliže si chceme zapamatovat jádro obsahu celé knihy nebo celého článku, připravíme si z nich tzv. **výtah**. Zaznamenáváme hlavní myšlenky a nejdůležitější informace a přihlížíme i k tomu, jaká je stavba textu.

K výpiskům a k výtahu vždy připojujeme údaje o textu, z něhož jsme vycházeli (autor, název, místo a rok vydání, strany).

1. Planeta Mars

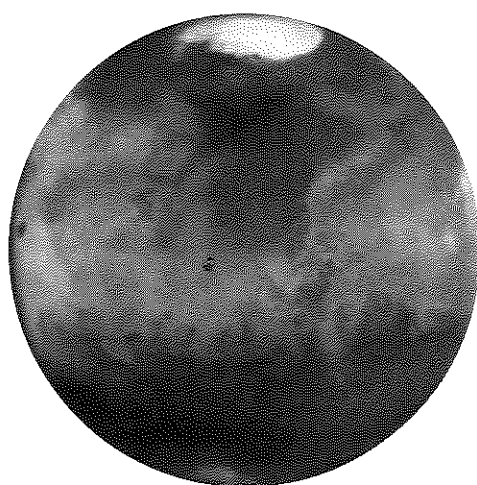
Mars je třetí nejmenší planeta, obíhá jako čtvrtá kolem Slunce. Na obloze nás upoutá jeho načervenalá barva. Staré národy ji považovaly za symbol ohně a krve, a proto Mars obvykle spojovaly s bohem války.

Rudý Mars je planeta, která je v celé sluneční soustavě Zemi nejpodobnější. Den je jen o půl hodiny delší, střídají se roční období, i pozemskými dalekohledy můžeme pozorovat změny na jeho povrchu. Není proto divu, že se v minulosti lidé domnívali, že na Marsu je život, či dokonce že je obýván inteligentními Marťany.

Při pozorování silným dalekohledem uvidíte Mars jako malý kotouček se světlejšími a tmavšími oblastmi a s jasně bílou skvrnou u jednoho z pólů, severní nebo jižní polární čepičkou. Čas od času byste mohli sledovat jemné bílé mraky, nebo dokonce žluté plochy zakrývající rozsáhlé části planety – písečnou bouři. Mars má dva měsíce – Phobos a Deimos.

K lepšímu poznání Marsu přispěly až kosmické sondy. Objevily například, že na Marsu jsou sopky, které několikanásobně převyšují sopky na Zemi. Velký zájem vědců vzbudila přítomnost vody na této planetě. Bílé polární čepičky tvoří zmrzlá voda, tedy led. Na Marsu se ale vyskytují i dlouhá údolí, která připomínají vyschlá koryta řek. V minulosti zde možná byla i kapalná voda.

(Podle Pavla Koubského)

Klíčová slova: Mars, planeta, život, sopka, voda.

Výpisky (jestliže hledáme základní informace o planetách sluneční soustavy): Mars – třetí nejmenší planeta, čtvrtá od Slunce, nejpodobnější Zemi. Domněnky o existenci života.

Výpisky (jestliže hledáme údaje o vodě): Na Marsu bílé polární čepičky – led. Údolí připomínající koryta řek – možná v minulosti kapalná voda.

Výtah: Mars je třetí nejmenší planeta, čtvrtá od Slunce. Na obloze má načervenalou barvu. Je to planeta nejpodobnější Zemi. Proto se často objevovaly domněnky, že je na něm život.

Dalekohledem vidíme Mars jako malý kotouček se světlejšími a tmavšími oblastmi, na pólech je bílá skvrna – polární čepička. Žluté plochy naznačují písečné bouře.

Na Marsu jsou vysoké sopky. Polární čepičky tvoří led. Některá údolí připomínají koryta řek – je možné, že zde byla i kapalná voda.

- a) *Přeformulujte výpisky tak, že budou v celých větách.*
- b) *Napište k článku osnovu.*

2. Brambory

Když přivezli v 16. století Španělé z Ameriky do Evropy brambory, považovali je všichni za okrasnou květinu. Na šlechtických sídlech byly ozdobou zimních zahrad, podle jedné zprávy dostal kvetoucí bramboru císař Rudolf II. jako vzácný dárek od španělského krále. Kolem poloviny 18. století se začaly pěstovat ojedinele i v českých zemích, hlavně však jako krmivo pro dobytek.

Brambory přišly do Čech pod názvem zemská jablka neboli zemčata, zemáky. Odtud pochází i lidový název erteple (německy Erde – země, Apfel – jablko). Později se jim začalo říkat brambory, snad podle toho, že se k nám dostaly z německých Branibor. Teprve kruté hladomory za císaře Josefa II. přinutily obyvatele venkova, aby začali brambory jíst. Záhy se rozšířily po celé zemi.

V 19. století už je na malých políčkách a v zahradách pěstovali téměř všichni chudí lidé, dokonce i dělníci, kteří žili v koloniích na okrajích měst. Proto se bramborám říkalo chléb chudých.

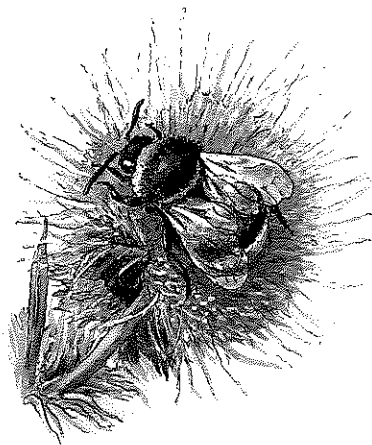
(Podle Aleny Vondruškové)

- a) *Vyhledejte v textu klíčová slova.*
- b) *Vyjádřete jednou větou téma článku.*
- c) *Shrňte ústně obsah článku.*
- d) *Které údaje si z textu vypíšete, když budete připravovat práci o tom, kdy a jak se do naší země dostaly brambory?*
- e) *Které údaje si z textu vypíšete, když budete připravovat práci o názvech brambor v různých krajích a v různých dobách?*
- f) *Které výrazy pro označení brambor znáte?*

3. Čmeláci

Hmyz nepatří mezi lidmi oblíbené živočichy. Jsou však výjimky, které potvrzují pravidlo. Čmeláci jsou jednou z nejnápadnějších: zatímco jejich příbuzných, různých vos a sršňů, se lidé obávají a včely, kterých se (kromě včelařů) také trochu bojí, tolerují, neboť jde o užitečné „domácí“ zvíře, pro čmeláky mají slabost.

Obliba čmeláků mezi lidmi má jednu obrovskou výhodu, lidé jim neublíží, neničí jejich hnízda, nechávají je žít, což je velice užitečné. Čmeláci mají totiž v přírodě nesmírně důležitou úlohu – jsou vybaveni velmi dlouhým sáskem, takže dosáhnou i na dno květů s dlouhou trubkou, kam se jiní opylovači nedostanou. Bez čmeláků by proto celá řada rostlin vůbec nemohla vytvářet

semena. Známí jsou především jako opylovači jetelů, důležití jsou však i pro mnoho dalších rostlin. Otuzilé jarní druhy navíc zajišťují opylení časně kvetoucích dřevin včetně ovocných stromů v chladných jarních dnech, kdy včely neopouštějí úl.

Tato užitečnost čmeláků dokonce vedla k tomu, že se je lidé začali pokoušet chovat podobně jako včely. Ukázalo se, že to není tak nesnadné – čmeláčí samičky celé řady druhů

rády přijmou uměle vytvořené hnízdo v zemi. Pochopitelně od nich ale nelze očekávat žádnou snůšku medu. Důvod je prostý: samička nepotřebuje zásoby potravy na zimu.

(Podle časopisu ABC)

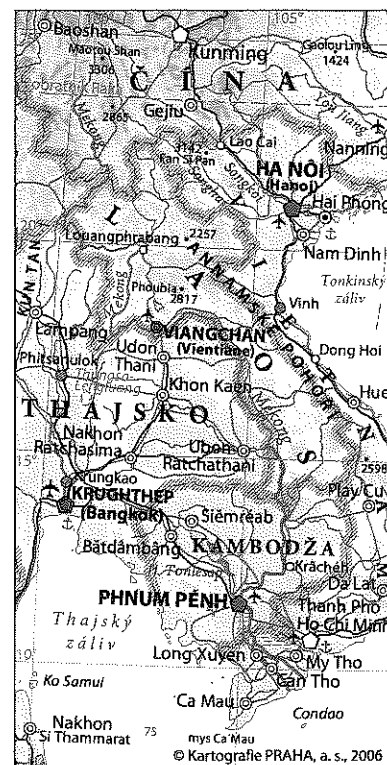
- a) Vyhledejte v textu klíčová slova.
- b) Zpracujte výpisky, ve kterých uvedete, proč jsou čmeláci užiteční.
- c) Na základě výpisků si připravte krátké ústní vystoupení, v němž vyzvete k tomu, aby lidé čmeláky nezabíjeli.

4. Laos

Laos byl francouzskou kolonií až do roku 1954, kdy vystoupil z Francouzské unie. Do roku 1975 byl královstvím.

Je to vnitrozemský stát ležící mezi Thajskem na západě, Barmou a Čínou na severu, Vietnamem na východě a Kambodžou na jihu. Území je většinou hornaté, nejvyšší vrchol Phoubia (2871 m) je v severní části státu. Prales pokrývá 60 % území, na jihu jsou stepi. Podnebí je tropické s monzunovými dešti, v horách je chladněji.

Laos je zemědělský stát. Pěstuje se zde rýže, kukuřice, tabák, káva, čaj, bavlna, koření, v pralesích se těží vzácná dřeva. Země skrývá značné zásoby různých nerostů, z nichž se ve větší míře zatím těží jen cín. Průmyslová výroba se teprve začíná rozvíjet.

Země je řídce osídlena Laosany (přes 70 %), kteří hovoří jazykem příbuzným thajštině, dále zde žijí Vietnamci, Kambodžané a Číňané.

Hlavní město Vientiane leží na řece Mekongu u thajských hranic. Vyváží se cín a tropické plodiny, především káva.

(Podle Josefa Šubrta a Aleny Vandové)

a) Napište k článku osnovu.

b) Které údaje si z textu vypíšete, když se budete zabývat národy, jež žijí v Asii?

c) Které údaje si z textu vypíšete, když se budete zabývat asijskou přírodou?

5. Vyberte si z některé učebnice nebo z populárně-naučné knihy článek, který vás zajímá, a zpracujte jeho výtah.

■ ENCYKLOPEDICKÁ HESLA

1. Bohdalová Jiřina, *1931, č. herečka. Činná v divadle (od 1967 členka Divadla na Vinohradech), ve filmu (*Ucho, Dáma na kolejích*), televizi (večerníčky, *Televarietě*) a v rozhlasu.

(Encyklopedický slovník, 1993)

2. Bohdalová Jiřina, *3. 5. 1931, čes. herečka; od 1967 členka Divadla na Vinohradech. Představitelka celé škály komických až tragikomických postav, které vytváří se smyslem pro hutnou zkratku a nadsázku. Z div. rolí: *Josefa* (M. Achard *Idiotka*), *Líza* (G. B. Shaw *Pygmalion*), *Dolly* (T. Wilder *Dohazovačka*), *Erži Orbánová* (I. Örkény *Kočí hrá*). Význ. role ve filmech (*Hvězda zvaná Pelyněk*, *Bílá paní*, *Dáma na kolejích*, *Ucho*, *Čtyři vraždy stačí, drahoušku*, *Pěnička a Paraplíčko*, *Ženy v ofsajdu*, *Jedna kočka za druhou*, *Nesmrtelná teta*). Spolupracuje s rozhlasem a televizí (večerníčky *Křemílek a Vochomůrka*, *Rákosníček*, seriály *F. L. Věk*, *Chalupáři*, *Létající Čestmír*, *Přítelkyně z domu smutku*, *O zvířatech a lidech*).

(Diderot. Všeobecná encyklopedie ve čtyřech svazcích)

3. Bohdalová Jiřina, *3. 5. 1931 (Praha), česká herečka. Po absolvování DAMU (1957) působila 1957–67 v Městských divadlech pražských, 1967–90 členka Divadla na Vinohradech. Herečka jedinečného komediálního nadání, živelné spontánnosti a zároveň i vynikajících pozorovacích schopností, které dodávají jejímu hereckému projevu přirozenost a věrohodnost. Jako úspěšná představitelka veseloherních, komických až tragikomických postav v divadle

vším jako
sou však
n. Otúžilé
í opylení
tně ovoc-
n jarních
jí úl.
dokonce
dé začali
ko včely.
esnadné –
ly druhů
ale nelze
je zásoby

pisu ABC)

vní.
ž vyzvete

i ve filmu se zařadila mezi přední představitelky českého moderního komediálního herectví. Své herecké nadání však přesvědčivě prokázala zejména v interpretaci složitých psychologických rolí. K jejím významným divadelním rolím patří mj. *Josefina* (V. Vančura), *Věra* (V. Blažek *Třetí přání*), *Josefa* (M. Achard *Idiotka*), *Líza* (G. B. Shaw *Pygmalion*), *Kateřina* (A. Savoir *Malá Kateřina*), *Dolly* (T. Wilder *Dohazovačka*), *Dorina* (Molière *Tartuffe*), *Erži Orbánová* (I. Örkény *Kočí hra*), *Chůva* (W. Shakespeare *Romeo a Julie*). Hrála v mnoha filmech (*Hvězda zvaná Pelyněk*, 1964; *Bílá paní*, 1965; *Dáma na kolejích*, 1966; *Odvážná slečna*, 1969; *Světáci*, 1969; *Ucho*, 1969; *Čtyři vraždy stačí, drahoušku*, 1970; *Pěnička a Paraplíčko*, 1970; *Vražda ing. Čerta*, 1970; *Smích se lepí na paty*, 1986; *Byli jsme to my?*, 1990; *Corpus delicti*, 1991; *Jedna kočka za druhou*, 1993; *Fany*, 1995), spolupracuje s rozhlasem a televizí (mj. role v seriálech *F. L. Věk*, *Chalupáři*, *Létající Čestmír*, *Příteľkyně z domu smutku*, *O zvířatech a lidech*). Své jedinečné hlasové schopnosti uplatnila také v rozhlasových a televizních pořadech pro děti (večerníčky *Křemílek a Vochomůrka*, *Rákosníček* atd.).

(Diderot. Velká všeobecná encyklopedie, svazek 2)

corpus delicti čti [korpus deliktý] podstata zločinu, věcný důkaz
 výslovnost cizích vlastních jmen: Achard [ašár], Shaw [šó], Savoir [savoár], Wilder [vajldr], Molière [moljér], Tartuffe [tartyf], Örkény [erkéň], Shakespeare [šejkspír]

6. a) Čím se jednotlivá hesla o české herečce liší? Co připojuje navíc heslo číslo 2 a heslo číslo 3?
- b) Napište, které údaje v hesle jsou základní a nezbytné a které doplňkové.
- c) Která z uvedených hesel obsahují hodnocení? Kterými výrazy se v nich hodnocení vyjadřuje?
- d) Které herecké výkony Jiřiny Bohdalové hesla vyzdvihují? Liší se v tom, co pokládají za nejvýznamnější?
- e) Dokážete odhalit, co znamenají zkratky užívané v heslech a značka *? Podle čeho můžeme poznat jejich význam? Proč encyklopedie zkratky a značky používají? Jakým způsobem uvádějí letopočty?
- f) V třetím hesle se opakuje slovo jedinečný. Dokážete ho nahradit synonymem?
 Co v hesle číslo 2 znamená vyjádření celá škála? Můžeme ho nahradit vhodnějším vyjádřením?

7. Pokuste se sami napsat encyklopedické heslo o některé významné osobnosti české historie, kultury nebo sportu.

■ REKLAMNÍ A PROPAGAČNÍ TEXTY

Informace nám podávají také reklamní a propagační texty.

Reklamní texty se nás hlavně snaží přesvědčit o tom, že si musíme nezbytně něco koupit, že máme jet někam na dovolenou apod.

Propagační texty nás chtějí získat pro to, abychom něco udělali, např. přispěli někomu peněžním darem, zúčastnili se nějaké akce.

8.

V HLAVNÍ ROLI: TRIČKO

Konečně léto! Rtuť teploměru stoupá jako divá a ty nutně potřebuješ být tou nejkrásnější a nejoslnivější kráskou.

O. K.!

Stačí, když si pořídíš originální tričko plné bláznivých potisků. V kurzu jsou kosmické, květinové, romantické, ale i zamilované motivy.

Letí všechno, co je nápadité a má vtip.

STÁHNI SI NOVÉ HRY

Letěl jsem vzduchem celou věčnost...

pak strašlivá rána a plameny.

Fakt hustý, ale teď to pěkně uklidím buldozerem.

Díky **Siemensu MT50**

a mobilnímu operátoru T-Mobile,

který jako jediný podporuje stahování her ve formátu Java, můžu stahovat kdekoliv nové a nové hry.

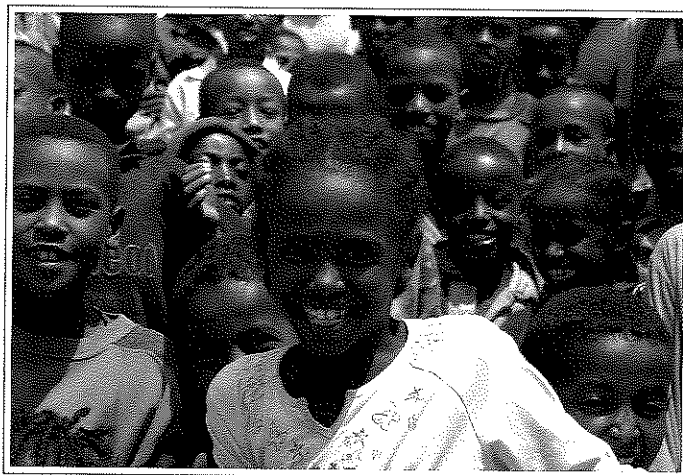
Fakt úlet!

- a) *Dovídáme se z těchto reklamních textů nějaké věcné údaje? Které? K čemu slouží ostatní části reklam?*
- b) *Komu je pravděpodobně určen první a komu druhý reklamní text?*
- c) *Jak se reklamy snaží čtenáře přesvědčit a ovlivnit? Co je podle nich pro nás nejlepší a nejdůležitější? K čemu nás vyzývají?*
- d) *Zamyslete se nad tím, proč reklama věnovaná tričku používá druhou slovesnou osobu (kdo je oslovující a kdo je oslovovaný) a proč reklama na mobilní telefon používá osobu první.*
9. *Vypište si z reklam nespisovné a citově zabarvené jazykové prostředky. Proč se v nich tyto prostředky objevují?*
10. *Najděte v tisku jiné reklamní texty a zamyslete se nad tím, jakým způsobem nás přesvědčují a k čemu nás vyzývají.*
- 11.

POSTAVME ŠKOLU V AFRICE!

Chodit do školy, naučit se číst, psát a počítat je pro nás naprostou samozřejmostí. V některých zemích to však pro děti bývá nespílnitelný sen. Proto jsme se, společnost Člověk v tísni a Junák – svaz skautů a skautek ČR, rozhodli alespoň některým z nich pomoci.

Těší nás, že Vám můžeme představit už druhý ročník sbírky zaměřené na pomoc základnímu školství v Africe. Během prvního ročníku, který se konal v roce 2004, se vybralo 1 297 623,60 Kč. Ze sbírkových peněz byla postavena škola pro 160 dětí v jižní Etiopii. I letos bychom s Vaší pomocí rádi pomohli dětem v jižní Etiopii a společně jim postavili novou školní budovu.

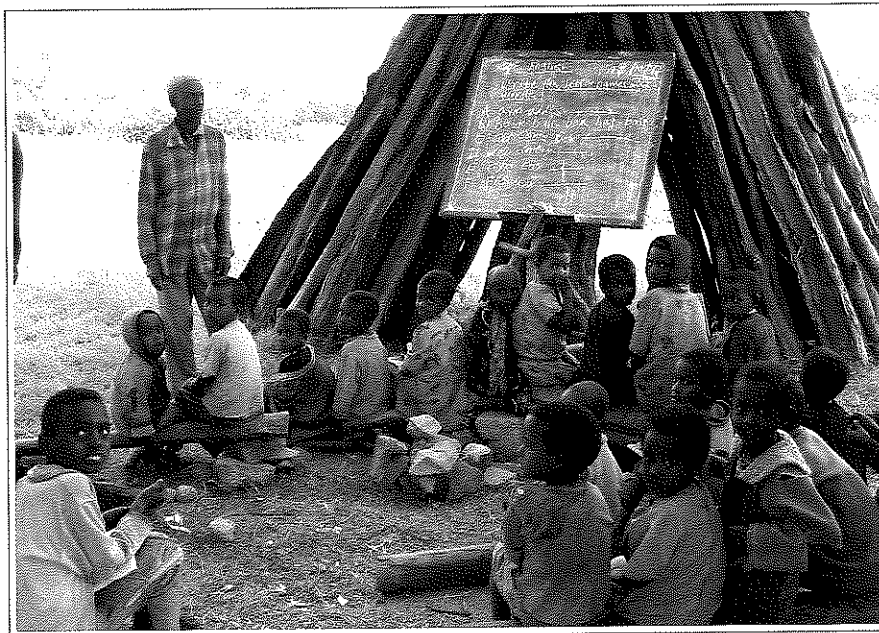

PROČ ETIOPIE:

1. Etiopie je jednou z nejchudších zemí na světě s obrovskou mírou negramotnosti.
2. Do škol může v jižní Etiopii chodit pouze polovina všech místních dětí. A to i přesto, že se ve třídách během jednoho školního dne často vystřídají i dvě až tři „směny“ žáků.
3. Počet žáků ve třídě je jen málokdy nižší než 50 (výjimkou není ani 90 žáků ve třídě).

CO SE STANE S VAŠÍM PŘÍSPĚVKEM?

1. Z výtěžku sbírky postavíme novou školu v jižní Etiopii.
2. Po dokončení našeho projektu bude škola předána oblastní školské správě a ta poté zajistí chod školy, nové vyučující a údržbu budovy.

- a) Jak se tento text snaží čtenáře ovlivnit a získat?
Co pokládá za nejdůležitější hodnotu pro děti?
Které věcné údaje užívá pro podporu svých tvrzení?
- b) Napište osnovu, která ukáže, co text postupně uvádí.

13. Představte si, že chcete získat své spolužáky a spolužačky pro to, aby se stali patrony některého zvířete v zoologické zahradě. Jak je ústně přesvědčíte o potřebnosti této akce?

Napište leták, který se bude obracet i na další žáky školy. Zjistěte například (dotazem v zoo nebo na internetu), kolik chov tohoto zvířete stojí ročně. Jakou částkou by musel přispět každý z vás?

Co byste si museli odeprít?

Panda červená

14. Najděte na internetu vlakové nebo autobusové spojení mezi dvěma městy v České republice. Popište, jak jste při získávání této informace postupovali.

Ověřte si, jak jste zvládli látku této kapitoly.
Za správně zodpovězené otázky si udělte body.

1. Uvedte alespoň tři zásady, které bychom měli při vypravování dodržovat. (3)
2. Vyberte ty jazykové projevy, které jsou vždy založeny na vypravování: báseň, pohádka, zpráva v novinách, bajka, povídka, inzerát, informace o novém vědeckém objevu, divadelní hra, filmový scénář, komiks. (4)
3. Jsou věty při popisu osoby nebo věci řazeny za sebou nahodile? Jestliže ne, jaký by měl být jejich pořádek? (2)
4. V kterém druhu popisu musíme velmi dbát na časovou posloupnost dějů? (1)
5. Prohlédněte si nějakou svou oblíbenou knížku a pokuste se vyhledat úryvek, kde se střídá vyprávění s popisem. (1)
6. Zajděte do místní knihovny a zjistěte, jaká má oddělení a jaké knihy a časopisy si tam můžete vypůjčit. (1)
7. Zvolte si některou oblíbenou osobnost a pokuste se o ní na internetu zjistit co možná nejvíc informací. Popište přesně, jak jste postupovali i co jste se dozvěděli. (2)
8. Připravte si ve dvojicích krátkou informaci o některé významné české osobnosti. Vysvětlete, které údaje považujete za důležité a proč. Uvedte, jak jste si rozdělili práci a jak jste postupovali. (3)
9. Sledujte reklamy.
 - a) Uvedte tu, která je určena mladým lidem, a odůvodněte, proč si to myslíte. (1)
 - b) Zvolte si nějakou reklamu a zamyslete se nad tím, zda vám podává nějaké věcné informace a čím chce ovlivnit vaše jednání. (1)

Maximálně jste mohli získat 19 bodů.